50 ГОДИНИ ОТ ИЛИНДЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ

СТАТИИ И СПОМЕНИ

ИЗДАТЕЛСТВО НА НАЦИОНАЛНИЯ СЪВЕТ НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ

ЗА СОЛУНСКОТО СЪЗАКЛЯТИЕ

През 1896/7 година бях ученик в Солунската гимназия. Мои съученици бяха велешаните: Йордан п. Йорданов (Орце), Коста Ив. Кирков, Георги Богданов и др.

По това време младежите и интелигенцията във Велес и Солун говореха вече за социализъм. Васил Главинов донесе от София във Велес книгата на Васа Пелагич „За братство и социализъм", „Е ли крива судбина" от Любен Каравелов и др. Имаше и брошури с подобно съдържание от Спиро Гулабчев. Тази литература се четеше жадно от нас, Четяхме и книги от Жан Жак Русо, Виктор Юго, Балзак, Чернишевски, Писарев и други.

През 1897 г. в Солун дойде нашият съгражданин Йордан Шурков. Той беше живял известно време в Пловдив и се беше движил в средите на социалистите, така че имаше оформени социалистически възгледи. Той ни събираше, говореше ни за Маркс и Енгелс и ни обясняваше тяхното учение. От него научихме за научния социализъм, за класовата борба — против робството и тиранията. Започнахме да виждаме какво може да осмисли нашия живот и в какво трябва да включим младежката си енергия — в борбата против тиранията и робството. Тъкмо по това време стана Винишката афера. Тя изнесе на показ съществуването на революционната организация и зверствата на деспотичната турска власт. С масовете арести, побоища и изтезания турската власт придизвика възмущението и негодуването на всички ни. Тая афера ни подсказа, че има срещу какво да се борим — това е турското господство. Постепенно у нас се зароди мисълта да отпочнем революционна борба, но не знаехме по какъв начин. Попадналите ни руски нихилистични книги, като „Попрището на нихилиста" и „Подземна Русия", ни влияеха и създадоха у нас отрицателно отношение към всичко старо. Ние бяхме напълно под влиянието на тези идеи на отрицанието на всичко. Бяхме решили да извършим нещо, против тираните на нашия народ, в което да изгорим. Девизът ни бе „ке се арчиме", т. е. ще умрем в името

на свободата на народа. Затова няма смисъл да се учим, да се обличаме, да мислим за лично благополучие. Често бягахме от училище и ходехме на морето да се къпем или да зяпаме. Завършихме седми клас, но на матура не се явихме, понеже „ке се арчиме". Тази фраза ни беше винаги на устата. Иначе бяхме силни ученици, любознателни, но не намирахме смисъл в ученето. Бягахме често от училище, скитахме покрай морето, вземахме лодки и малки гемии, влизахме с тях в морето, или пък помагахме на гемиджиите, когато изкарваха гемиите на сухо, за да ги поправят. Постепенно добихме прозвището „гемиджиите". Така възприехме това име. По това време към нас се присъединиха новодошлите велешани Тодор Богданов, Влайо Пингов, Илия Тръчков, Георги Богданов и др.

На другата 1898/99 учебна година в Солун дойдоха също Славе Мерджанов, Петър Манджуков, Соколов и др. Йордан Шурков ни ги препоръча като хора, на които можем да имаме доверие. Те ни разправяха, че не трябва да се спи, а да се работи, че е необходимо да се извършват акции от голям мащаб. Замисляха да убият султана, великия везир, валията в Солун и др. големци. Увещаваха и нас да се захванем с такива дела. Те бяха от България, живели при сравнително свободни условия, бяха ходили в Женева, където се срещали с руски анархисти и нихилисти и ни импонираха със своите идеи и намерения.

Но нашето внимание се насочи в друга посока. По това време голям шум вдигна Боксерското въстание в Китай. Вестниците писаха много по това събитие; за грабежа и гнета, на който е било подложено китайското население; за неговата борба против пришълците — потисници — европейските империалисти, за жестокостта на империалистите при потушаването на въстанието и пр.

Почнахме да разбираме, че и за нашето робство е виновна Европа, която крепи прогнилата турска империя. Турция, „болният човек", както я наричаха тогава, се крепи не защото може сама да стори това, а защото я подкрепят европейските сили. Тя живее от инжекциите на тези сили, които преследват свои империалистически цели — мислехме ние. Ето защо, ако искаме да се борим против турското господство, против султанската тирания, ние трябва да ударим тези, които крепят тази тирания, а това са европейските сили. Те са вложили тук свои капитали — ние трябва да уязвим тези капитали. Тогава у нас се породи идеята да хвърлим във въздуха предприятията, където има ангажирани европейски капитали — Банк отоман, Тютюневата режия, Австрийската поща и др. Най-подходящ

обект ни се видя Банк отоман. Решихме да я минираме и да я хвърлим във въздуха.

Но за такава работа бяха необходими средства, а ние нямахме.

За набавяне на пари кроихме разни планове. Мислехме да ограбим богатия турчин от Велес Аршин бей. Той имаше много пари, но не намирахме никаква възможност да се змъкнем незабелязани в жилището му. Правихме опити за други обири във Велес, но все несполучливи. Тогава решихме да симулираме отвличането на двама наши съзаклятници — Тодор Богданов и Коста Кирков. Те бяха от заможни семейства и разчитахме на откуп от родителите им. Криха се те по Солун, по Пирина, по София, водиха се преговори с домашните им, но фактически не излезе това, което преследвахме. Бащата на Тодор Богданов отказа да даде откуп, а от бащата на Коста Кирков успяхме да вземем 200 лири.

По тази афера се намеси и Вътрешната революционна организация. Сам Гоце Делчев, който бе вече авторитет в организацията, се заинтересува от нас.

В организацията ние не влизахме, но поддържахме контакт с нейни представители във Велес — Петре Бошнаков и Трайчо Христов. С тях се разбрахме да работим за общото дело. Това трябваше да се одобри от Гоце Делчев, който по това време беше в София. Затова през януари 1900 г. аз и Трайче Христов, по канал през Струмица — Пехчево, дойдохме в София и се срещнахме с Гоце. Гоце се съгласи с нас и нареди Петре Бошнаков и Трайче Христов да дойдат при нас. Ходихме и в Перник да се видим с Диме Мечето. Той бе човек на организацията и когато не беше по организационна работа, беше работник в мината. Реши се и той да дойде с нас в Солун.

Два-три месеца по-късно и Орце идвал в София, срещал се с Мерджанов, чрез когото влязъл във връзка с Борис Сарафов. Орце го посветил в намеренията ни, без да му каже подробности. Идеята била одобрена и Сарафов обещал да отделят средства и за нашата група, понеже той финансирал групата на Мерджанов, която в Цариград подготвяла убийството на султана. След това обещание Орце заминава за Велес, а от там заедно с Владимир Пингов отива в Солун. Мерджанов и Соколов пък заминали за Цариград.

С парите, взети от бащата на Кирков, ние отпочнахме работата по прокопаването на канала. Наехме един дюкян срещу банката, в който открихме бръснарница. Владо Пингов, син на бръснар, разбираше от бръснарство и минаваше за наемател на дюкяна. От мазето започнахме да копаем по посока на банката. Павел Шатев от Кратово, току-що завършил гимназия, и Дико

Кощанов от Горна Джумая, който бе терорист на ВМРО, бяха влезли по това време в кръжока и заедно с Орце и под негово ръководство започнаха изкопаването на канала. Бяха изкопали вертикалната част и около 1—1½ м. хоризонтално. Останалата част около 4/5 от канала прокопахме аз и Илия п. Йорданов, дошъл от Велес нарочно за тая цел. Копаехме само с длето, без да чукаме с чук, а пръстта къртехме с ръка. Пръстта беше мека, затова не срещнахме трудности при копаенето с длетото. Нямахме никакви уреди и пособия—работхме без компас, светехме си с обикновени спермацетови свещи. Въздухът се изпращаше с духало по гумени черва, като един от нас сядаше на отвора и духаше с духалото, когато другият копаеше. Каналът бе висок около 70 см. и широк около 50 см. затова работехме полулегнали. Още от началото на канала Орце и Шатев се натъкнали на римска стена, в която с голям труд пробихме дупка, колкото да се провре човек. Това място, което затрудняваше работата ни, бяхме нарекли „Термопилите". По-голямата част от пръстта натъпкахме в мазето на дюкяна, а останалата изхвърляхме в кесии, поставени в сандъци, като боклук. Когато имаше поройни дъждове, хвърляхме я в пороите и те я отвличаха в морето. Копаехме двамата с Ильо, а Орце бе връзката с външния свят.

През есента на 1900 год. бяхме стигнали до основите на банката. Предстоеше ни да намерим динамит, за да изпълним замисленото. Но динамит нямаше, пък и парите ни свършиха. Живеехме при много тежки условия. Лятото и есента се хранехме само с грозде, но и това понякога нямахме. Живеехме в една стая няколко души. Когато съвсем загазвахме за храна, помагаше ни нашият съгражданин Славчо Карабаров — ученик в гимназията. Славчо крадеше от пансиона храна и по уговорен сигнал я прехвърляше през стената на пансиона.

Надявахме се да получим пари от цариградската група, но не получихме нищо.

В тази група бяха Мерджанов, Манджуков, Соколов и др. Първоначално те смятаха да убият султана, когато в петък ходи на селямлък в джамията, но се убедили, че е невъзможно да се доберат до него. Тогава те започнали да копаят канал към Банк отоман в Цариград, като наели едно съседно здание уж за книжен склад. Но полицията ги подгонила по друг повод, арестувала ги и ги изпратили за България по застъпничество на българския консул. По-късно полицията успяла да открие изкопания канал по едно шифровано писмо до Гаванов. За да имаме връзка с тази група, още преди разкритието бяхме изпратили при нея Павел Шатев. От там пък ни изпратиха едно арменче на име Кристи, което говореше гръцки,

минаваше за грък и ни служеше за прикритие в бръснарницата.

Към месец декември 1900 г. по липса на средства се принудихме да спрем работата и да се приберем във Велес. Прибрахме инструментите и ги заровихме в канала, замаскирахме хубаво отвора, натъпкахме пръстта в мазето и почистихме дюкяна така, че не оставихме никакви следи, по които каналът би могъл да бъде открит.

Зимата прекарахме във Велес, събирахме се по къщите, четяхме, спорехме, устройвахме си гуляи, живеехме задушевно.

Васил Главинов ни изпращаше от София революционна литература, която ние жадно поглъщахме. Получихме и четохме почти всички издания на Г. Бакалов; цялата българска прогресивна литература премина през нашите ръце. Около нас започнаха да се събират други наши съчувственици. Бяхме се наложили в града, имахме известен авторитет. Наричаха ни „народот". Любим писател ни бе Писарев. Неговите нихилистични идеи ни допадаха много. Носехме се пуритански, не държехме на външността си, не спазвахме приличието и еснафските нрави. Правехме всичко, за да нарушаваме порядъка.

По това време Орце отсъствуваше от Велес. Беше дошъл в София да търси средства за „солунската работа". От тук той замина за Женева, където бил и Борис Сарафов, от когото получил 10.000 лв. В Женева бил и Дим. Ляпов, чрез когото Орце се свързал с арменски и руски анархисти. Той нямаше обичай да пише и ние бяхме в неведение за неговото отиване в Женева. Върна се във Велес през м. април 1902 г. Беше се облякъл с европейски дрехи, а това ние не можехме да понесем — не отговаряше на нашите разбирания. Ние бяхме много недоволни от тая промяна у него, но и той имаше защо да бъде недоволен от нас. Бездействието ни във Велес беше внесло известно разложение в нашата група. Тоде Богданов, Кирков, Вл. Пингов, изпаднаха в меланхолия. Нямаше с какво да се занимават, неудобно им беше да стоят без работа, да безделничат. Идването на Орце ни раздвижи отново. Той ни даде отчет за мисията си в София и Женева, каза ни, че е получил от Борис Сарафов 10.000 лв. и от Гоце Делчев 5.000 лв. При това положение решихме да продължим работата по прокопаването на канала. За Солун заминаха Орце, Владо Пингов и Коста Кирков. Във Велес останахме аз, Ильо п. Йорданов, Тодор Богданов, Ильо Тричков и др.

Старият бръснарски дюкян в Солун се оказа зает, невъзможно било да се наеме отново, затова наели друг в съседство на стария. В този дюкян Марко Бошнаков от Охрид открива бакалница. От мазето на бакалницата с малко копаене по

диагонал стигнали до стария канал, който, както казах по-горе, бе прокопан до основите на банката. Новия канал прокопаха Орце, Пингов и Кирков.

При самата банка бе направено разклонение в ляво и дясно по основите на банката, като се предполагаше, че ще бъде получен много динамит, та да има къде да бъде вместен и да бъде действието му по-резултатно. Но се получи само около 100 кг. Беше изпратено голямо количество динамит от Марсилия чрез Деде-агач, в бурета, като препарат против филоксерата, но от митницата го задигнал Гарванов, който научил за тая пратка чрез хора на организацията, и го изпратил в Одринско да вършат атентати. ЦК на Вътрешната организация, начело на която тогава стоеше Гарванов, знаеше, че ние готвим нещо, Гоце Делчев ги беше предупредил да ни дадат средства в случай на нужда.

Получените 100 кг динамит бил откраднат от някаква кариера в Ямболско. Павел Шатев, който по това време беше в София, го пренася до Кочани чрез една чета, заминаваща за Македония, и ми съобщи да се погрижа за по-нататъшното му придвижване. Аз отидох в Кочани, свързах се с хората, които съхраняваха динамита и с тях уредихме пренасянето му до Велес. Това стана в чували с ориз. Всеки вторник — пазарен ден във Велес — „кираджиите" донасяха по един-два товара ориз, като във всеки чувал имаше по няколко килограма динамит. Това беше много опасно, защото колджиите (контрольорите) със шишове мушкаха в чувалите, за да търсят контрабанден тютюн. Първия път аз сам пренесох във файтона, с който пътувах, маково семе в един чувал, в който имаше динамит, и само с рушвет можах да отклоня проверката. „Кираджиите" са постъпвали по същия начин. Товарите с ориз пристигнаха в един хан и с условен знак ми се съобщаваше за това. От хана аз прехвърлях чувалите в къщата на моя чичо — Никола Органджиев, където складирах динамита.

Изпращането на динамит за Солун ставаше в тенекии, уж шарлаган. Закупих от бакалите газови тенекии, слагах зътре пакетите с динамита, добре притиснати да не ,,лопат, виках след това един тенекеджия, доверен човек, който запойвапоше капака, както се запойват тенекиите с шарлаган и така приготвени ги изпращахме за Солун. Сам аз извършвах формалностите на гарата и адресирах „стоката" на определен адрес. Същевременно телеграфирах в Солун — условно разбира се — за изпращането.

Първата пратка бе получена от Орце и Кирков. Наели едно циганче-хамалин, игриво момче, което носело на гръб двете тенекии. Колджиите искали да проверят, но докато Орце и Кир-

ков се разправяли и им давали рушвет, циганчето на смях, на шега избързало напред и с това спасило положението. По тоя начин после били пренасяни и останалите пратки.

На пет пъти бяха пренесени 100-те кг. При четвъртата пратка, при предаването ѝ на гарата, бе споменато името на Гиго Шарлаганджията, известен производител на шарлаган във Велес, та после след атентатите той бе арестуван и държан няколко месеца в затвора, без да има и хабер от нашата работа.

С получаването на динамита в Солун приготовленията за атентата бяха привършени; предстоеше да се действува. Тези приготовления се знаеха от ЦК на ВМРО и от негова страна се правеха усилия да бъде осуетено това намерение или по-скоро да бъде отложено. Гарванов е полагал усилия да склони другарите да отложат действията, като даже заплашвал. Нашите обаче не се съгласявали. Те се опасявали да не би работата да се разкрие и всичко да пропадне. Някакъв клозет се копаел наблизо и не било изключено нашият канал да бъде открит. От друга страна нашите бяха останали без средства. Гарванов им обещал пари, но не им дал. През април 1903 г. получих от тях телеграма със съдържание: „Колкото пари има, пратете ги, Шурков фалира". Продадох ориза, с който пренасяхме динамита и парите заедно с наличността, която имахме, преведох телеграфически в Солун. Междувременно те решили вече да действуват и ми телеграфираха: „Шурков пропада, вземи обратно парите". Това е 3—4 дена преди атентатите.

Както научих по-късно, в навечерието на атентатите участниците се събрали вън от града и направили последното си съвещание. В него взели участие: Орце, Вл. Пингов, Коста Кирков, Илия Тръчков, Георги Богданов, Павел Шатев, Диме Мечето, Марко Бошнаков и Милан Арсов — най-младият и най-новият член на кръжока.

Задачите и хората за извършването им били набелязани. За нас, Илия п. Йорданов и аз, които бяхме във Велес, решили да не ни викат — нямало достатъчно материал.

На съвещанието било решено да се действува до последна възможност и да не се полагат усилия за спасяване.

На другия ден, 15 април, драмата започнала с потопяването на парахода „Гвадалкивир". Следващите три дена, 16, 17 и 18 април, градът бил разтърсван от избухвания на бомби и стрелба на аскера. Градът преживял дни на ужас и страшно напрежение. Озверените полицаи и войски излели яростта си върху мирното население, устройвали поголовно клане на беззащитните граждани.

Още на другия ден ние във Велес научихме, че в Солун става нещо. Гражданите веднага разбраха, че това е дело на нашата група. Стана им ясно какво е било това, което ние замисляхме и крояхме. За всяка евентуалност още същия ден, след научаването за атентатите, заминах за Скопие, под предлог да набавя тютюнев разсад. Следващите дни положението се затегна твърде много. По влаковете нямаше почти никакво движение на пътници. Не можеше да се разбере какво става. Писах отворено писмо до Илия п. Йорданов, но отговор не получих. При това положение реших да забягна и се присъединих към четата, която обикаляше Скопско, в която прекарах до зимата 1903 год., след което емигрирах в България.

Илия п. Йорданов бе арестуван във Велес и откаран в Солун, където го осъдиха на 10 години затвор. Арестувани бяха и откарани в Солун родините и близките на съзаклятниците — бащата на Орце, Гьошо п. Йорданов, чичо му Петре, братовчедът му Иван п. Йорданов, неговият брат Гиго, моят чичо Никола Органджиев, чичо ми Лазар Органджиев, брат ми Гьошо, зет ми Тодор Ванов; нашите приятели и съчувственици Иван Бошков, Ангеле Кирков, Илия Малинкин, учителят Диме Ничев, Алексо Минов бяха откарани в Солун, някои от тях осъдени на много години затвор, а останалите освободени, след като прекарали близо една година в затвора „Еди куле".

Повечето от съзаклятниците умряха, пронизани от куршумите и щиковете на турските войници. Заловени живи бяха само: Павел Шатев, Георги Богданов, Марко Бошнаков и Милан Арсов, които бяха осъдени на смърт, впоследствие присъдата им бе заменена с доживотен затвор и те бяха изпратени на заточение във Фезан, Африка, където Марко Бошнаков и Милан Арсов умряха, а Георги Богданов и Павел Шатев се върнаха след Хуриета 1908 год. Георги Богданов се помина през 1938 год. в София, а Павел Шатев умря преди две години в Битоля, няколко дена след като излезе от Битолския затвор, където го бяха хвърлили великосръбските оръдия — тито-колишевци.

„Гемиджиите" изразиха идеализма и чувството на мъст, които бяха обхванали тогава целия македонски народ. Тая тяхна саможертва народът винаги ще цени. Но, безспорно е за мен сега, че ние неумело поставихме своя идеализъм в услуга на народа и болшинството от моите другари дадоха в дар пред олтара на народа свой живот. Ние дълбоко се заблуждавахме, че личният героизъм е, който движи събитията в живота. Ние не разбирахме, че сме част от народа и че нашето дело ще е плодотворно само, ако то е свързано с народа и е част от народното дело. Ние не разбрахме Делчев, който поставяше народ-

ното масово въстание като единствен изход в борбата против робството и вместо да свържем нашето дело и да го подчиним на очакваното въстание, заживяхме с илюзията да го изместим и сами със своя личен героизъм да разрешим задачата, която само народното въстание можеше да разреши. С туй затруднихме делото, за което се бяхме обрекли да жертвуваме живота си. Султанската власт стана след нашата акция още по-бдителна и жестока в преследванията, а европейските капиталисти възобновиха банката и парахода си и зарад една банка и един параход нямаха интерес да нарушат статуквото.

Съвсем друго съдържание щеше да има нашето дело, ако бе свързано с Илинденското въстание и общия щурм на народа по всички линии за премахването на султанската власт.

Героизмът и саможертвата на „гемиджиите" изгориха илюзиите в някои честни хора, че чрез личен героизъм и единични терористически акции, като метод на действие, ще има успех освободителната борба на един народ. Изгоряха също илюзиите за вмешателство на империалистическите сили, които съвсем не се трогнаха от нашата саможертва и които винаги се къпят в народна кръв, за да поддържат своето господство.

Намесата на империалистическите сили по-нататък доведе до смяната на султанско-бейската васт с тая на монархо-капиталистическите клики на Балканите и подялбата на Македония между тях.

Да се учим от идеализма на „гемиджиите" в служба на народа, да не забравяме, че той е плодотворен и полезен само когато е в услуга на масовата и организирана борба на народа. С идеализма на гемиджиите днес да сплотяваме народа и го направим като гранитна скала против диверсантската и терористична дейност на империалистите, начело с американските капиталисти, която те вършат чрез тито-колишевци, гръцките монархофашисти и турските бейове.

Тодор Органджиев